

A lelki tulajdonságokra utaló iskolai ragadványnevek

1. „Véleményem szerint a ragadványnév a legtágabb kategória, összefoglaló, gyűjtő név, s a különböző névfajták ennek alcsoportjai.” „... a megkülönböztető, a gúny- és csúfneveket együttesen nevezem ragadványnévnek” (Tóth Katalin: A Karancs vidéki ragadványnévadás kérdéseihez. MNyj. 12: 96–7). „A *ragadványnév* műszót, függetlenül a név szerepétől, eredetétől, használati formájától, általános értelemben alkalmazom mindazokra a nevekre, melyek a hivatalos nevek mellett vagy azok helyett állnak” (Balogh László: A szamoszegyi ragadványnevek rendszere. MNyj. 12: 110).

Tóth Katalin és Balogh László felfogásával egyetértek én is. A ragadványnévnek az az értelmezése, amelyet az Értelmező Szótárban találunk, csak a megkülönböztető nevek egy csoportjára illik, még akkor is, ha a meghatározás kiemeli a megkülönböztető nevek „többsnyire tréfás vagy gúnyos” jellegét. E meghatározás szerint ugyanis a ragadványnévnek legfőbb jellemzője az, hogy az eredeti, hivatalos névvel együtt használatos. Így eleve kirekeszti a ragadványnevek köréből az egyelemű, a hivatalos név helyett használt neveket, pedig ezek egy részében a megkülönböztető funkció az uralkodó, vagy pedig a megkülönböztető jelleg alig határolható el a csúfolódó, gúnyolódó jellegtől. Szép számmal sorol fel egyelemű ragadványneveket Balogh László (i. m. 113), Pelle Béláné (Egerbocs, Hevesaranyos és Mátraballa ragadványnevei. NyttudÉrt. 70. sz. 188). A tiszavasvári, az ibrányi és a nagyecsedí ragadványnév-gyűjteményekben is sok egyelemű ragadványnév szerepel. Ibrányban minden állat- és növénynev ragadványnévként egyelemű név (Bachát László: Szabolcs-szatmári ragadványnevek. A Nyíregyházi Tanárképző Főiskola Tud. Közl. 2. kötet 1968. 254). Az ibrányi egyelemű nevek mind gúnynevek, de a tiszavasvári, a nagyecsedí, továbbá Balogh László és Pelle Béláné idézett műveiben szereplő egyelemű nevek között megkülönböztető neveket is találunk. Sok névről pedig alig-alig dönthető el ma már, hogy megkülönböztető név-e vagy gúnynev.

„Melegágya a ragadványnévnek az iskola, ahol a diákok osztálytársaik és tanáraik egy részét ragadványnéven nevezik” (Kálmán Béla: A nevek világa. Bp., 1967. 103). Az iskolában használatos ragadványnevek legnagyobb része egyelemű név, elsősorban becéző, gúny- vagy bóknév, a megkülönböztető szerep csak másodlagos. A névadási okok között a felnőttéknél és az iskolás gyermekeknél is ugyanazok az indítékok szerepelnek, legfeljebb az egyes típusoknak a megterhelése más és más. Az Értelmező Szótár meghatározása így nem illik a diáknevekre. Kovalovszky Miklós szerint az iskolai nevek a ragadványnév elnevezés „legfeljebb idézőjelben alkalmazható” (Ragadványnevek az iskolában. Köznevelés 1969. 24. sz. 19). Hiányolja Kovalovszky a „diáknév, pajtásnév, tréfanév, becenév, csúfnév, jellemnév, galerinév stb.” összefoglaló nevét. A *ragadványnév* műszó alkategóriáiba pedig ezek a névtípusok, tehát az iskolában használatos nevek is beleférnek. Az igaz, hogy a *ragadványnév* műszó alá tartozó alkategóriák elkülönítése, osztályozása meg-

nyugtatóan még nem történt meg. E dolgozatomban én sem vállalkozom erre. Beérem most eddigi vizsgálataim tanulságával: „A gyermekek és a felnőttek ragadványnevei között elég sok különbség található. Ezek a különbségek azonban a lényegyet nem érintik, így mindenfajta felosztási rendszerben csak a típusok számát szaporíthatják” (Bachát László: A ragadványnevek néhány problémája. NytudÉrt. 70. sz. 134).

2. A ragadványnevekkel foglalkozó tanulmányok nagy gonddal rendszerezik, csoportosítják a neveket a névadási ok alapján. Szinte minden gyűjtő rendszerezése más és más. A lelki tulajdonságra utaló nevek kategóriája — ha sokan együtt említik is a testi tulajdonságra utalókkal (Kovács László: Debrecen-nyulasi gúnynevek. MNyj. 3: 176, Pelle Béláné i. m. 188), vagy más-képpen nevezik el ezt a kategóriát (Pákozdi Endre: MNyj. 7: 83) — minden részletesebb rendszerezésben szerepel (Kertész Manó: Nyr. 31: 244, Lőrincze Lajos: MNyj. 1: 64, Tóth Katalin i. m. 103, Balogh László i. m. 121, Kálmán Béla: A nevek világa. Bp., 1967. 106, Berényi Zs. Ágnes: Köznevelés 1969/21. sz. 24, Bachát László: A Nyíregyházi Tanárképző Főiskola Tud. Közl. 2. kötet 1968. 254). E kategória megterhelése a felnőttek világában a rokonsági viszonyokra, a testi tulajdonságokra és az életkörülményekre utaló nevek kategóriája után a legnagyobb. Nagyszámú lelki tulajdonságon alapuló nevet találunk a gyermekek közösségeiben is. Az elmúlt két évben hallgatóim Borsod, Szabolcs-Szatmár és Hajdú-Bihar megyék falusi, nagyközségi, illetve városi általános iskolájában 4900 felsőtagozatos tanulónak jegyezték fel a ragadványnevét. E gyűjtés eredménye több mint tízezer ma is használatos iskolai ragadványnev. A nevek 20,5%-a keletkezett valamilyen lelki tulajdonság alapján. Csak a testi tulajdonságra utaló és a hivatalos névből alakult nevek száma nagyobb ennél.

3. A lelki tulajdonságra utaló iskolai ragadványnevek használati formájuk szerint önálló nevek. A hivatalos névből csak a vezetéknev kerülhet a ragadványnev elé, ha szükséges az azonos ragadványnevűek megkülönböztetése, vagy ha olyan gyermekeket emlegetnek ragadványnevükön, akiket a közösségből nem mindenki ismer egyformán jól. Az előbbi azonban nemigen fordul elő, hiszen igen ritka eset az, hogy az osztályközösségben, a sportbaráti vagy az egy utcabeliek közösségében két vagy több gyermek ugyanazért a tulajdonságért ugyanazt a nevet kapja. A lelki tulajdonságra utaló nevek között ilyen adatom nincsen. Az utóbbi eset, a családnév és a ragadványnev kapcsolata eléggé megszokott. Gyakori a *Kis* és a *Nagy* megkülönböztető nevek használata a ragadványnev előtt az egy iskolába járó és azonos ragadványnevet viselő testvérek megkülönböztetésére. Ezek közül azonban csak a *Nagy* megkülönböztető nevű tanuló ragadványneve tartozik ebbe a típusba, a kisebb testvér már nem valamely lelki tulajdonságáról kapta a nevét, hanem örökölte a bátyjától.

4. Tagadhatatlan, hogy a lelki tulajdonságra utaló neveket a kedveskedő, becéző, bókoló, illetve a gúnyolódó, csúfolódó szándék hozta létre. Az is tagadhatatlan azonban, hogy a különböző közösségekben megkülönböztető szerepük is van.

Pais Dezső a ragadványneveknek két kategóriáját különíti el, lehetnek tulajdonságjelzők, és lehetnek jelképek (MNy. 18: 26). A lelki tulajdonságra

utaló iskolai nevek is vagy tulajdonságjelzők – azaz valakit valamilyen tulajdonsága miatt azzal a szóval neveznek meg, amely ezt a tulajdonságot a nyelvünkben valóban jelöli –, vagy jelképek, azaz valakit valamely tulajdonsága miatt annak a dolognak, tárgynak, élőlénynek vagy személynek nevével neveznek meg, amelyre vagy akire az a tulajdonság jellemző. Az utóbbi típushoz tartozik az iskolai nevek zöme. Pais Dezső megállapításait azonban ki kell egészíteni azzal, hogy a jelképeket a tanulók nagyon szívesen használják ellentétes jelentésben. Ezért a lelki tulajdonságra utaló ragadványnevek közül egy név becéző név-e vagy gúnynév, azt csak akkor tudjuk meg, ha megismerjük a névadás valódi okát, vagy ha a név melléknév. Az *Általános bolond* (Nk), a *Bilifejű* (Hsz), az *Észes* (Tt) nevek névadási oka és e nevek jellege nem kétséges. A *Professzor* nevet Tuzséron azonban egy nagyon buta tanuló, Nagyállóban pedig nagyon okos tanuló viseli, a *Számítanprofesszor* nevű tiszalóki tanuló kitűnő a matematikában, az ugyanezt a nevet viselő nyírgyulaji gyermek pedig a legegyszerűbb szorzást sem tudja elvégezni. E neveket a következő tanári mondatok hozták létre: „Már most úgy tudod a matematikát, mint egy professzor.” „No, belőled sem lesz professzor!”

5. Kertész Manó (i. m. 244–8) és Tóth Katalin (i. m. 102–3) a lelki tulajdonságra utaló nevek csoportján belül további alcsoportokat állapítanak meg. Kertész Manó alcsoportjai a következők: 1. ész, tehetség; 2. uralkodó jellemvonás; 3. szokások; 4. szavajárás; 5. kedves ételek. Tóth Katalin csak annyit változtat Kertész csoportosításán, hogy a „szokások” helyett a „megszokott, kedvelt cselekvés” elnevezést használja csoportosításában. Kertész Manó és Tóth Katalin példatára arról tanúskodik, hogy sok nevet elég nehéz elhelyezni valamelyik alcsoportba.

A lelki tulajdonságra utaló iskolai neveket a következőképpen próbáltam meg rendszerezni: 1. ész, tehetség vagy ennek hiánya; 2. valamihez különösképpen ért, ill. nem ért; 3. uralkodó jellemvonás; 4. kedvelt cselekvés; 5. kedves étel; 6. szavajárás; 7. milyen pályára készül. Az első csoportokban két altípus különül el: a) a tulajdonság megnevezése; b) a hasonló vagy ellentétes tulajdonsággal rendelkező dolog, tárgy, élőlény, mese- vagy tévéhős, személy neve.

I. Észre, tehetségre, vagy ennek hiányára utalnak: a) *Általános bolond* Nk, *Bilifejű* Hsz, *Dilis* D, *Észes* Tt; b) *Elefánt* Tv (nehezen tanul, gyorsan felejt), *Doki* Nygy, *Kobak* Tv, *Professzor* Tu (nagyon buta), Nk (nagyon okos), *Tudósbagoly* Tv (igen okos) stb.

II. Valamihez különösképpen ért vagy nem ért: a) *Bocfalábú* Tt, *Falábú* Bo, *Focis* Hsz, *Fürge* Ke (jól fut); b) *Albert II.* Bo, *Brigadéros* Ri (nagyon jól beszél, és okosan parancsol), *Bicikli* Hsz, *Csatár* Msz, *Éneász* Ó (jól tornászik), *Euzébió* Tt (nem tud futballozni), *Farkas* Ke (jól butballozik), *Géci* Msz (jól véd), *Gitár* Nysz, *Jasin* Cs, *Kodály Zoltán* Tu (botfűlű), *Kotkodácsi* Nym, *Lobelló* Tl (jól bíraskodik), *Mecser* Ri, *Mester* Hsz (a villamosságban mindent meg tud csinálni), *Mesterlövész* Oros, *Móricka* Tv (kitűnően tud vicceket előadni), *Musztáng* Sá, Bo (jól fut), *Nyúl*, *Nyúlcipő*, *Nyúl Amsztrong* Nym, Ke, Bu, E, Hb, Nygy, Sá (jól fut), *Művész*ő Ri (jól zongorázik), *Sebész* Ke (nagyokat tud ütni), *Számítanprofesszor* Tl (kitűnő a matematikában), *Ngy* (a legegyszerűbb szorzást sem tudja elvégezni), *Szöcske* Msz, *Toldi* Bo (jól birkózik), *Tandár* Bu (jó oroszos), *Verdi* Tv (nincs hangja), *Zenész* Cs, *Zorán* Nym, *Zsuir* Ke stb.

III. Uralkodó jellemvonásáról: a) *Barboncás B, Halk Tv, Hivő Ri, Hülye Hsz, Kényes Hsz, Lajhár K, Pletykos E, Sunyi Nym, Szende Tv, Viggyori Ke, Nym, Tu, Ri, K, Vidor Tv, Házórző Msz, Lóporos Bo*; b) *Alfonzó SÁ, Álomszuszi Bo, Benderlog Hsz (majom természetű), Bohóc Ke, Bo, Hsz, Bokszer Nysz (leány, senkitől sem fél), Bunyóbandi Oros, Bunyóbálint SÁ, Nk, Bolha O, Betyár Nk, Bodinelli Tv (jókedvű), Cicus E (simulékony), Cimpók E (huncut), Csinpiroska B, Csinpánz Msz, Csimbum Tu, Csuhabzori Tu, Disznókirály Ó (csámcsog), Dinamit Hb, Egér Hn, Foxi Hsz (szimatoló, árulkodó), Főnök T, Gengszter Hn, Gázocska Nym (mindig mérges), Hakapeci Ó, Hsz, Hippi Ke, Hacsek Nk, Janika Tv (lányos természet), Kandúrbandi Ri, Kigyó SÁ, Ke, Kutya Hsz, Kétszínű-falevél Tu, Kajikakas Tv, Latabár Bo, Ó, Lucifer Msz, Mákvirág Nysz, Mocskoskopó E, Mimóza Ke, Márisszomszéd Nym, Morgó Tv, Malacka Nk, Naccsága Hsz (elkenyeztetett), Nagykópé E, Ördögfióka Hsz, Pulyka B, Puffancs B, Paprika Hsz, Pukkancs Ke, Pokróc-kiszasszony Tv, Pojácá Bu, Róka Hsz, Rinocérosz K, Savó B, Strici Hsz, Serif Nysz, Szimat B, Szűzmária Tv (semmiféle csínytevésben nem vesz részt), Szelidgalamb Tt, Szemper Tu (mindenben kiválónak képzei magát), Tüske Tv, Városfüle Tl, Vadmacska Hn, Vipera Tu stb.*

IV. Kedvelt cselekvéséről: a) *Aranylábú B, Bicskás Bo, Brazil Tt (szeret futballozni), Csikkes Tv, Tt, D, Csúlis Bo, Nagybelú Bo*; b) *Alfonzónéni K (leány, aki állandóan Alfonzónak nevezett padtársát utánozza), Aladár Msz, Nk (állandóan szerel), Baka Ó (katonásdit játszik állandóan), Bendő Nym (szeret enni), Bébi Hn (szívesen foglalkozik kisgyerekekkel), Cumi Ri (ujját szopja), Csita, Csimpánz Ó (szeret fára mászni), Csirip, Tücsök Tv (a két lábát összedörzsölgeti), Ciceró Hsz (állandóan szónokol), drukk Nygy, Edina B (fiú, aki örökké nőket rajzol), Ferbli K (nagy kártyás), Foxi Bu (szereti a kutyákat), Gagarin T (repülőst játszik), Gödény E (sokat iszik), Gyilkos Tt (a fiúk nyakát szorongatja), Hekus, Vizirendőr K (nagyon szeret halászni), Hippi Hsz (beatkedvelő), Indián Hsz (sokat játszik indiánost), Jegyző B (mindent feljegyez), Kalandvágó Kacsakázmér Tu (kalandjait mesélgeti), Kakas Tu (lányok után fut), Kandó Tt (állandóan mozdonyokat rajzol, és azokról beszél), Kupec Hn (kereskedik), Lócsiszár Tu (szereti a lovakat), Laspanya Hb (szívesen verekedik), Mester Tv (mindig szerel), Papagáj B (sokat beszél), Pecás Bo, Ragály Cs (órákról szívesen megy az orvoshoz), Sarolta Hsz (mindig énekel), Szoknyapecér Msz, Hsz, Színész SÁ, Tenkes Ó, Tarzán Nk (szeret fára mászni), Vizsla Bu (szívesen foglalkozik kutyákkal) stb.*

V. Kedves ételéről: a) *Levestelen E (nem szereti a levest)*; b) *Cukrászda Ri, Csoki Msz, Nym, Fruti E, Gombóc Ke, Gömölye K, Kecske Cs (kedves étele a káposzta), Lecsó Bu, Lecsó kolbással Nysz, Mustár B, Piritós Tv, Rudi Cs, Nysz, Zselé Bo stb.*

VI. Szavajárásról: *Vilmos Hn („Vili”), Herkópáter B, Bigyusz Ke stb.*

VII. Valaki vagy valami különösképpen tetszik: *Dzsani B, Frédi Cs, Kaktusz Nk, Kismédve Ó (nagyon kedveli az indián regényeket), Kóbor Tv (az Omega együttes Kóbor nevű tagját kedveli), Lédi Nk (A Beatles együttes egyik száma), Mazsola SÁ, Meklén K, Miszter Tt (a Miszter Alkohol című táncdalt szereti), Partizán Bo, Popej SÁ, Szőrényi Nym, Vinetu Hsz, Zorán Hn stb.*

VIII. Milyen pályára készül: *Pap, Bo Salak Tu (kohóipari szakközépiskolába készül), Festő Hn (szobafestő szeretne lenni) stb.*

Valamennyi adatomat e rövid dolgozatban nem sorolhatom fel. E nevek nagyobb része nem pusztán egy tanuló ragadványnevét jelöli, hanem olyan név, amellyel a megjelölt helyen vagy helyeken az azonos lelki tulajdonsággal rendelkező tanulókat elnevezik. Mégis megvan e neveknek egyénítő szerepük: ugyanabban az osztályban, baráti, sportközösségben vagy az egy utcabeliek közösségében azonos ragadványneve nem lehet két gyermeknek, ha a tulajdonságaik azonosak is.

A fenti rendszerbe megnyugtatóan belehelyezni minden nevet nem lehet, bár a pontos adatgyűjtés viszonylagosan segíthet ebben. Az azonban kitűnik e rendszerezésből, hogy a II., a III. és a IV. csoportnak a legnagyobb a megterhelése. Ha a felnőttek ilyen típusú, tehát a lelki tulajdonságra utaló nevükkel hasonlítjuk össze, azt látjuk, ott is ezek a csoportok tartalmazzák a legtöbb nevet.

6. A lelki tulajdonságra utaló iskolai ragadványnevek élettartama szinte csak az iskolai életre korlátozódik, ott sem egyforma a különböző típusba tartozó nevek élete. A legrövidebb ideig az V. és a VII. típusba tartozó nevek élnek. Általában rövid életűek a tévéhősöktől kölcsönzött nevek. Berényi Zs. Ágnes is ezt állapította meg idézett tanulmányában.

7. A pedagógus számára nagyon fontos az iskolai ragadványnevek, különösen a lelki tulajdonságra utaló nevek ismerete. A legsértőbb nevek szinte mind ezek közé tartoznak. Mizser Lajos nagyon helyesen elemezte pedagógiai szempontból e nevek ismeretének fontosságát (A diáknevekről. Nyr. 95: 42). Az egyik megállapítására külön is fel kell hívni a pedagógusok figyelmét: „Ügyeljen arra, hogy kit és mikor keresztel.” A neveknek ugyanis egy része a pedagógusoktól származik, és éppen azok, amelyeknek az érzelmi töltése a legnagyobb.

(A használt rövidítések: B = Balkány, Bo = Bodrogolaszi, Bu = Berettyóújfalu, Cs = Csenger, D = Dombrád, E = Edelény, Hb = Hajdúböszörmény, Hn = Hajdúnánás, Hsz = Hajdúszoboszló, K = Kótaj, Ke = Kemece, Msz = Mátészalka, Nk = Nagykálló, Nygy = Nyírgyulaj, Nym = Nyírmada, Nysz = Nyírszöllős, Ó = Ózd, Ri = Ricse, Sá = Sátoraljaújhely, T = Tarcál, Tl = Tiszalök, Tt = Tiszatelek, Tu = Tuzsér, Tv = Tiszavavári.)

Bachát László